

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН І ПОЛІТОЛОГІЇ

На правах рукопису

ВОРОНОВ ІГОР ОЛЕКСІЙОВИЧ

СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ
(ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Спеціальність 23.00.02 — Політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Київ - 1997

00752525 (Q)

Робота виконана в Київському університеті імені Тараса Шевченка

Науковий керівник - професор, доктор історичних наук
Рябцев Володимир Павлович

Офіційні опоненти - Кудряченко Андрій Іванович,
доктор історичних наук
- Клінченко Олег Володимирович,
кандидат політичних наук

Провідна установа - Національний технічний університет

Захист відбудеться 10 червня 1997 р. о 14 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.01.37.01 в Інституті
національних відносин і політології НАН України за адресою:
252011, м.Київ, вул.Кутузова, 8, зал засідань вченої ради.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Інституту
національних відносин і політології НАН України /м.Київ,
вул. Кутузова, 8, кім. 218/.

Автореферат розіслано "15" травня 1997 р.

Вчений секретар спеціалізованої

вченої ради,
кандидат історичних наук

Ю.А.Левенець

АБ 37.829

Загальна характеристика роботи

Актуальність дослідження становлення правової держави обумовлена тим перехідним періодом в Україні, коли формування нової державності іде поруч із оформленням повноцінного громадянського суспільства. Розвиток України значною мірою залежить від успішного функціонування і взаємодії цих основних суб'єктів соціального і політичного процесів. Еволюція суспільства, кристалізуючи родові риси держави і громадянського суспільства, постійно виявляє нові параметри їх відносин. Тому, щоб зрозуміти внутрішню логіку їхнього взаємозв'язку завтра, певною мірою, і спрогнозувати, необхідно взяти до уваги той стан і динаміку, які цей зв'язок має сьогодні.

На сучасному етапі досить помітним є збільшення організуючої ролі держави в суспільстві й підвищення самостійності її окремих функцій. Держава виступає не лише як певна органічна цілісність, а й як комплексне, поліфункціональне утворення, яке втягнуте у розв'язання різноманітних суспільних проблем. Держава має бути не лише керуючою системою соціуму, але й певною цивілізаційною спільнотою, знаряддям збереження екологічної рівноваги і могутньою адміністративною і фінансовою структурою.

Одночасно постійно існує небезпека "одержавлення" економічного і суспільного життя із вже відомими наслідками. Саме тому проблему держави слід розглядати в системах суспільних противаг, і, перш за все, громадянського суспільства. Сьогодні в Україні іде перехід до нової системи суспільних відносин. Він відбувається через зміну базових соціальних інститутів /економічних, політичних, культурних та ін./ і на практиці пов'язаний із становленням в суспільстві нової системи прав і норм поведін-

ки. В сучасній Україні особливості цього переходу сутнісно визначаються тією обставиною, що реформи в країні ініціювалися "верхами", були несподіваними для великих груп населення і слабо підтримувалися ними і тому спочатку торкнулися тієї частини соціальних норм і відносин, яка декларується державою і охороняється її силою - тобто системи права. Процес цей визначається суперечливістю і непослідовністю, не лише в правовій, а й і в зв'язаній з нею політичній сфері.

Ступінь наукової розробленості проблеми.

Слідкуючи за політологічною літературою, яка з'явилася в Україні за останні 7-8 років, слід констатувати, що українські науковці попри матеріальну скруту та інші негаразди зробили значний крок вперед в осмисленні та вивченні нашого суспільства. На теренах політологічної науки склалися відповідні дослідницькі напрями, з'явилися наукові лідери, статуровалися спеціальності в межах політології. Тобто іде природній процес накопичення знань. В той же час, складність і певна проблематичність полягає у значному наближенні політології до реальної політики, що вимагає від науковця відповідальності і громадянської мужності.

Українські науковці звернулися до проблеми правової держави ще на хвилі демократизації колишнього СРСР. Більш підготовленими для цього були, зрозуміло, юристи¹.

Здобуття незалежності України перевело цю проблему дещо в іншу площину, оскільки вже йшлося про перспективи побудови держа-

¹ Див.: Козюбра М. Важкий шлях до правової держави // Під прапором ленінізму. - 1990. - № 7; Козюбра М., Бурлай Є., Бобровник С. Теорія держави і права: деякі актуальні завдання // Правова держава. - К. - 1992. - Вип. I; Бандурка О. Крок до правової держави // Радянське право. - 1991. - № I.

ви в незалежній Україні, а не в СРСР. Зрозуміло, що незважаючи на наявність значної кількості спільних родових рис, були й суттєві відмінності між Україною та іншими країнами колишнього СРСР. Із плином часу ця специфіка посилювалася. Якщо на першому етапі вплив російських політологів /які мають, доречі значні здобутки/ позначався не лише на теоретико-методологічних, а й навіть на конкретно-історичних підходах, тепер продуктивні політологічні дослідження можливі лише на ґрунті помітного аналізу українського "політичного матеріалу".

Науковці прагнули до системного бачення політичних процесів, прагматичної оцінки моделей сучасного політичного розвитку¹. Особливе місце в осмисленні цього зрізу політології посідає перша синтетична праця "Політичні структури та процеси в сучасній Україні" /політологічний аналіз/².

Проблеми становлення правової держави в Україні з точки зору юридичної науки, законотворчості продовжували розробляти правознавці³.

¹ Див.: Бабкіна О. Демократичні перетворення в Україні в контексті теорії політичної модернізації суспільства // Політологічний вісник. - 1988. - Ч. 4; Головаха Б. Стратегія соціально-політичного розвитку України. - К., 1994; Лузан А. Політика і суспільство : до засад політичної науки // Політологічні читання. - 1993. - № 1; Михальченко М. Час визначатись, яку державу будуємо: до концепції політичної доктрини України // Вісн. - 1993. - № 3; Якушик В. Політична система та політичний режим // Політична думка. - 1993. - № 1; Журавський В. Політичний процес в сучасній Україні: політологічний аналіз. - Дис. на здобуття наук.ступеня докт.політ.наук. - К.: 1996, та ін.

² Див.: Політичні структури та процеси в сучасній Україні /Політологічний аналіз/. - К. - 1995.

³ Див.: Гаврилєнко П. Правова держава і правова культура // Право України. - 1993. - № 1. Тимошенко В. Правова держава /теоретико-історичне дослідження/. - К., 1994; Його ж. Юридична рів-

Слід сказати, що політології знадобився час, щоб віднайти свій предмет дослідження, свої підходи до вивчення феномену правової держави. Важливу роль тут відіграли дослідження дотичних проблем, скажімо політичної культури¹, діяльності політичних партій та громадських об'єднань в Україні².

Оригінальними і плідними є дослідження процесів реформування держав, що відбуваються в країнах СНД³. Зважаючи на перехідний стан, в якому перебуває Україна, заслуговують на увагу теоретико-методологічні підходи до проблеми держави перехідного типу⁴.

Нарешті, безпосередній поштовх до дослідження правової держави в політологічному зрізі дали розвідки з проблеми становлення і функціонування громадянського суспільства⁵.

ність громадянина і держави /з історії політичної і правової держави/ // Правова держава. - 1994. - Вип. 5. Шемшученко Ю. Україна: проблема формування правової держави // Правова держава. - 1992. - № 1 та ін.

¹ Див.: Бебик В., Корнов М. Політична культура та політична соціалізація // Політична думка. - 1993. - № 1; та ін.

² Див.: Білоус А. Політичні об'єднання України. - К., 1993; Кремень В., Базовкін Є. Політичні партії України: порівняльний аналіз програмних документів. - К., 1993; Гарань О. Убити дракона. З історії Руху та нових партій України. - К., 1993, та ін.

³ Див.: Рудич Ф.М. В одному геополітичному просторі. Порівняльний аналіз політичних структур та процесів в Україні та Росії // Політика і час. - 1995. - № 12.

⁴ Див.: Якушик В. Государство переходного типа: вопросы теории. - К., 1991; Його ж. Різновиди політичних режимів // Віче. - 1995. - № 9.

⁵ Див.: Геець В. Державність України: На шляху догромадянського суспільства // Віче. - 1995. - № 5; Ковальчук Т. Громадянське суспільство: поняття в аспекті історико-правової традиції // Правова держава. - 1992. - Вип. 5; Острианський В. Про проблему

Ці роботи визначили підходи до дослідження правової держави, хоча навіть в категоріях сьогодні ще немає усталеності¹.

Аналіз наукової розробки теми свідчить на користь необхідності подальшого поглибленого дослідження правової держави, шляхів її становлення, функціонування, перспектив розвитку цього феномену в Україні.

Виходячи з цього об'єктом дослідження є місце і роль держави в політичній системі України.

Предмет дослідження - генеза, розвиток і функціонування правової держави, особливості її становлення в Україні в політологічному аспекті.

Всі ці міркування зумовили вибір теми і головної мети дисертації. Вона полягає у з'ясуванні можливостей і конкретних шляхів побудови правової держави в Україні.

Для досягнення поставленої мети необхідно було розв'язати наступні завдання:

- розкрити зміст і функції поняття "правова держава", визначити систему категорій, за допомогою яких здійснюється аналіз державотворчого процесу;

- окреслити правову державу як предмет політологічного аналізу;

місцевого державного управління і самоврядування // Право України. - 1992. - № 3; Рябчук М. Громадянське суспільство і соціальна емансипація // Філософ. і соціол. думка. - 1991. - № 12; Селіванов В., Щедрова Г. Громадянське суспільство та деякі погляди на нього у західній політології // Право України, - 1995. - № 11. Щедрова Г. Громадянське суспільство, правова держава і політична свідомість громадян. - К., 1994, та ін.

¹ Див.: Гальчинський А. До соціально-відповідального суспільства - без "ізмів" // Віче. - 1993. - № 5; Грабовський С., Шкляр Л. Українська державність: політико-правовий аспект //

- на основі комплексного аналізу і синтезу політичної реальності з'ясувати особливості становлення правової держави у суспільствах перехідного типу, зокрема в Україні;

- дослідити проблеми оптимізації шляхів переходу до правової держави;

- розглянути механізми, що визначають динаміку державотворчого процесу в Україні та його вплив на функціонування українського суспільства.

Теоретичною і методологічною основою дисертації є принципи системності і історизму. При дослідженні використовувалися синхронний і діахронний методи, компаративістики і верифікації.

Джерельну базу дисертації складають Конституція України, законодавчі та нормативні акти органів влади. Важливою складовою джерел стали вітчизняні та іноземні документальні і статистичні матеріали, результати соціологічних досліджень, проведені українськими і зарубіжними науковцями.

Наукова новизна дисертаційного дослідження визначається гострою необхідністю розв'язання як теоретико-методологічних, так і суто прикладних завдань побудови правової держави.

Вісник АН України. - 1993. - № 5; Кремень В. Государство - это система социальной защиты граждан // Регион. - 1995. - 15 авг. Ольховський Б., Ольховський Є. З чого складається народовладдя? // Вісник АН України. - 1993. - № II; Павловський М. Від кризи до стабілізації - через державне регулювання. - Віче. - 1995. - № 12; Погорілко В., Малишко М. Правова система України - етап та перспективи розвитку // Віче. - 1993. - № 9. Ребкало В. Національна держава: Втеча від самоприниження // Віче. - 1995. - № 6, та ін.

На захист виносяться наступні положення:

- модель кожної держави може бути розглянута під кутом зору прийнятого в ній способу регулювання - створення механізмів, які забезпечують поєднання суперечливої, конфліктної поведінки індивідів з колективними принципами організації даного суспільства;
- в моделі правової держави державне регулювання певних соціальних підсистем або суб"єктів найбільш оптимально аналізувати з допомогою категорії "вплив", тобто спроможності одного політичного суб"єкта бажаним для нього способом впливати на поведінку інших;
- формування правової держави є складним процесом макросоціальної регуляції, в якому функція держави переважно складається у визначенні засобів гармонізації вимог і реалізації інтересів різних соціальних суб"єктів за умови збереження головної вимоги - гарантії підтримання консенсусної засадничої структури відносин;
- в сучасній Україні пріоритети держави у відносинах з суспільством вибудовуються за принципом володарювання над підлеглими, яких необхідно інтегрувати як спільноту людей, які мешкають на даній території, що є перехідним етапом до правової держави;
- стратегія відносин між державою і суспільством, яка торує шлях до правової держави визначається перетворенням держави на структуру, яка має за мету не владу конкретної групи, етапу або класу, а управління, врегулювання, впорядкування соціальних взаємовідносин людей, виходячи із загальносоціальних завдань, критеріїв суспільної користі й економічної ефективності;

- взаємодія правової держави й громадянського суспільства базується на усвідомленні принципово обмеженої керованості соціумів з одного центру і необхідності здійснення саморегуляції і самоорганізації соціальних процесів.

Теоретичне і практичне значення дисертації. Висновки, які зробив автор дають можливість певною мірою розширити теоретико-методологічні уявлення про правову державу, особливості її становлення в Україні. Матеріали і висновки дисертації при бажанні можуть використовуватися працівниками державних органів влади, політичними лідерами, партійними діячами. Матеріали дисертації можуть бути залучені для написання нормативних і спеціальних курсів з політології.

Апробація дослідження. Основні висновки та теоретичні положення дисертаційного дослідження обговорювалися на конференціях "Виборча система і проблеми становлення української держави" /Київ, 1992/, "Проблеми та перспективи формування цивілізованого суспільства в Україні" /Донецьк, 1995/, науково-практичних семінарах "Молодь і правова держава" /Київ, 1996/, "Конституційний процес в Україні" /Київ, 1996/.

Основні проблеми дослідження знайшли своє висвітлення у наукових публікаціях дисертанта, публікаціях у пресі.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури.

Основний зміст дисертації

У Вступі обґрунтовується актуальність та наукове значення обраної теми, висвітлюється ступінь її розробленості, визначається мета та завдання дослідження, виділяються положення, які виносяться на захист, окреслюється теоретична і методологічна основа та джерельна база дисертації, її науково-практичне значення.

У першому розділі "Правова держава як предмет політологічного аналізу" дана загальна характеристика теоретико-методологічних підходів до визначення суті категорії "правова держава". Автор підкреслює, що багаточисельні емпіричні дослідження, проведені на зарубіжному матеріалі, переконливо доводять, що в таких складних системах як суспільство політика складає саму суть майже всіх процесів і явищ, впливаючи на інтереси всіх людей, відповідно на всі соціально-господарські і приватні сфери людської діяльності. Автор наголошує, що держава як одна з політичних передумов соціально-економічного розвитку суспільства і особлива форма управління, виступає в якості найважливішої складової політики і саме тому, є безпосереднім об'єктом аналізу політичної науки. Складні, конфліктогенні проблеми сучасного світу неможливо розв'язати з допомогою виключно технологічних інновацій і економічних засобів. Право власності суб'єктів виробництва на їх частку спільного продукту і саме існування грошової і фінансово-кредитної системи, які об'єднують політику і відокремлюють її від інших, передбачають компроміси, інституціоналізовані в сфері політики. Так само в межах самих виробництв боротьба за кращі умови і оплату праці є мікросоціальною формою політики. Політика і, перш за все, політика держави, перетворює-

ючись відповідно потребам часу, суспільним вимогам, що оновлюються, виробляє /після накопичення і відповідної аналітичної обробки інформації/ необхідні підходи, зокрема, для оцінки різних політико-економічних стратегій і обирає ту з них, яка найоптимальнішим чином збалансувала б суперечливі інтереси всіх соціальних класів і груп, підкоривши їх спільному інтересові нації. А вишим інтегратором цього останнього виступає держава. Автор стверджує, що не для кожного типу суспільства питання про стосунки "держава - суспільство" /або "держава - економіка"/ ставляться однаково. Сфера "економічного" має бути "автономізована" в громадянському суспільстві, в певному сенсі відокремлена в ньому кордонами впадних відносин, які визначаються як специфічно політичні: оформлення законів і норм, монопольне право на легатимний примус, уніфікована юрисдикція і т.і. Тоді держава, поряд із трьома класичними своїми функціями: підтримання законності, правопорядку і справедливості - обов'язково повинна виступати або як прямиий економічний регулятор, або як гарант деяких форм регулювання, виступаючи уособленням існуючого в суспільстві політичного дискурсу. Навіть при максимально обмеженому в своїх можливостях і обсязі повноважень /за уявленнями крайніх лібералів/ капіталістичної держави /як, скажімо, британська держава ХІХ ст./, в її повному віданні залишаються забезпечення відтворення стабільних відносин власності і грошової системи /корочше кажучи, публічний порядок/, а також відтворення загальних матеріальних умов ринкового господарювання /інфраструктури і т.і./. В свою чергу, на державу покладається важлива функція управління умовами спілкування і, перш за все, економічними, країнами із зовнішнім світом, тобто з іншими суверенними національними спільнотами. Таким чи-

ном, робиться висновок у розділі, однією з головних компетенцій держави є оптимізація "правил гри", у відповідності з якими в кожний даний період часу вибудовуються економічні і соціальні відносини, які зв'язують суспільство в єдиний простір - націю - державу. Сучасні правила гри в світі високих життєвих стандартів і витончених технологій в умовах глобалізації багатьох соціально-економічних процесів покладають на державу відповідальність на контроль за економічною кон'юнктурою, багато в чому залежною від якості сукупного працівника і трудових відносин в цілому. В кінцевому рахунку, ступінь соціалізації і правових гарантій визначають шаблі наближення держави до статусу правової.

Політичний аналіз процесів регулювання державою соціальних відносин входить до проблемного комплексу такого розділу політології як державне управління. Категорія "державне управління" означає цілеспрямований вплив однієї відносно самостійної системи держави - на інші з метою здійснити відповідні зміни в соціальних підсистемах. Управління полягає у розробці і прийнятті рішень на засадах інформації про стан керованого процесу і знання про мету управління. Таким чином, в кожній даній політичній системі предметом державного управління слугують безпосередньо інші системні суб'єкти, чиї дії регулюються через спеціалізовані державні інститути, а опосередковано - через сфери соціальної дійсності /скажімо виробничі відносини/. Модель кожної держави, зазначається в розділі, може бути розглянута під кутом зору прийнятого в ній способу регулювання - створення механізмів, які забезпечують поєднання суперечливої, конфліктної поведінки індивідів з колективними принципами організації даного суспільства, а в економічному плані - з логікою режиму накопичення.

Способом регулювання в такому контексті можна назвати всю сукупність чітко визначених і структурованих норм, інститутів, компенсаторних механізмів, які постійно регулюють індивідуальну і групову поведінку /політичну, економічну, соціальну/, вибудовуючи її відповідно принципів і логіці побудови даної політико-економічної системи, запобігаючи небажані для неї відхилення такої поведінки.

В моделі правової держави державне регулювання певних соціальних підсистем або суб"єктів краще описувати з допомогою категорії "вплив" - спроможності одного політичного суб"єкта бажаним для нього способом впливати на поведінку інших, ніж використовувати категорії "влади" - "примус", "тиск" і т.і. Так що в дисертації "регулювання" розуміється як впорядкування, регламентація, підпорядкування певним правилам, вплив на роботу соціально-економічного і політичного механізму для того, щоб домогтися потрібного протікання відповідних процесів.

В розділі зазначається, що в Українській суспільній думці склався міфологізований образ правової держави як держави, яка взагалі не втручається в механізми саморегуляції ринкової економіки і відносини різними соціальними групами. Розкриваються причини, які сприяли, на думку автора, закріпленню в побутовій свідомості спрощених поглядів на правову державу. Робиться також висновок, що правова держава являє собою складний процес макросоціальної регуляції, в якому функція держави переважно складається у визначенні способів задоволення вимог і реалізації інтересів різних соціальних суб"єктів за умов збереження головної вимоги - гарантії підтримання консенсусної засадничої структури відносин.

Другий розділ "Особливості становлення правової держави у суспільствах перехідного типу" присвячений аналізу складних, суперечливих спроб перейти до правової держави в Україні. Як відомо, свої засадничі соціальні функції держава виконує, в першу чергу, як суто політичний інститут. Виступаючи найбільш ефективним інструментом соціального володарювання, держава в Україні сприймається зараз як виключно політичне утворення. Не торкаючись оцінки різних напрямів і джерел політики, зазначимо лише, що власне політичний характер української держави виявляється зараз, перш за все, в сфері міжгрупової конкуренції і боротьби за владу. З цього випливає і те основне завдання державної політики, яке визначає в даному аспекті характер відносин держави з суспільством, а саме: зміцнення позицій групи, що досягла влади, або іншими словами, легитимності правлячого режиму. По відношенню до прагнення розв'язати це першочергове завдання всі інші - теж реальні і навіть життєво необхідні - інтереси держави / раціональна організація господарства, охорона навколишнього середовища, освіта, охорона здоров'я, тощо/ є для неї вже лише вторинними завданнями.

Таким чином, сьогодні пріоритети держави у відносинах з суспільством, а отже і можливості останнього в області вільної, соціальної діяльності людей, по суті обмежуються завданнями зміцнення влади і боротьби з відцентровими тенденціями. Звідси випливає, що стосунки із суб'єктами суспільства вибудовуються в даному аспекті дослідження за принципом владності, і підвладності. З точки зору держави, суспільство виглядає як сукупність підлеглих, яких необхідно інтегрувати як спільноту людей, які мешкають на даній території.

Конкретні форми активності суспільства залежать від типу держави. В тоталітарних режимах, наприклад, можливість не-санкціонованої державою політичної активності громадян усунена повністю. В правових державах самостійність громадянського суспільства в політичному відношенні розкривається в діяльності партій, рухів, груп інтересів, в електоральній активності населення і т.і. Причому ця сфера знаменує з собою не лише взаємодію, а й взаємопроникнення держави і громадянського суспільства, яке виявляється, скажімо, в роботі правлячих і парламентських партій. Специфічними факторами зближення і навіть зрощування розглядуваних явищ виступають й такі синтетичні політичні спільноти, як об'єднання приватних корпорацій. В Україні вже не існує тотального контролю за соціальною активністю громадян. В той же час, слабка структурованість соціально-політичного життя України /не в розумінні протистояння, цього вистачає/, відірваність політичних еліт від соціальних основ, неймовірно ускладнюють становлення правової держави, робить державу виключно апаратом примусу, жорстко відокремленим від суспільства.

Вступаючи в діалог один з одним, держави і суспільства, як зазначається в розділі, одночасно прагнуть до лідерства. Власне кажучи, не лише влада прагне розширити зону свого політичного контролю над суспільством, а й останнє також намагається збільшити свої прерогативи за рахунок прав інститутів владного регулювання. В процесі конкуренції, і це притаманно сучасній Україні, кожен із суб'єктів політики, може зневажити законодавчими нормами, орієнтуючись на міркування політичної доцільності.

В розділі акцентується увага на двох моментах в політич-

ній поведінці суб"єктів суспільства, які суттєво ускладнюють перехід до правової держави в Україні. Перш за все, йдеться про оспорювання і категоричне заперечення відповідними соціальними групами напряму розвитку державної влади в Україні. В цьому сенсі плюральність політичних інтересів в теорії допускає і висунення вимог, які ставлять під загрозу існування як демократії, так і самого громадянського суспільства. В той же час, не зважаючи на ставлення до правлячого режиму і пануючих політичних цінностей, суспільство покликане обстоювати перед державою безпосередні, поточні інтереси громадян. В кінцевому рахунку характер і зона контактів держави із своїм соціальним партнером будуть визначені змістом політичного буття. Автор стверджує, що сьогодні визначальну роль у переході України до правової держави головну роль відіграють суб"єктивні якості правлячої еліти, фахівців, які аналізують соціальну динаміку і т.і. Саме від інтелектуальних якостей цього кола людей, їхнього досвіду, аналітичної майстерності, наявності спеціальних знань і залежить по великому рахунку багато властивостей політичної системи, в тому числі і її здатність контролювати соціальні відносини в тому випадку, якщо не спрацьовують інші суспільні регулятори /мораль, право, механізми самоорганізації і т.д./. Завдяки віднесенню тих чи інших проблем до політичних, тобто таких, що підлягають розв'язанню з допомогою політичних механізмів, держава і суспільство можуть штучно підтримувати або змінювати конкретний соціальний порядок, а також визначати у власних інтересах ті чи інші зв'язки в соціумі. В Україні владні структури досить активно використовують цю модель, правда без узгодження з хай слабкими, але існуючими виявами грома-

дянського суспільства. У зв'язку з тим, що політична влада великою мірою інституціоналізована і зміцнена структурами примусу і домінування над суспільством в цілому, вона володіє значними перевагами у визначенні предмету політичного діалогу. Більше того, держава володіє інколи неконтрольованою можливістю довільно надавати політичного статусу проблемам, за якими провадиться діалог з суспільством, чи ігнорувати ті чи інші питання в якості політичних. Держава може одноосібно визначати ті зони соціальної взаємодії з підлеглими, де будуть застосовуватися засоби політичного примусу і регулювання. В такий спосіб можливість самостійного досягнення конкретних політичних інтересів перетворюється в суспільствах перехідного типу у дарований державою привілей. Сьогодні в Україні поки що обмаль дотичних областей, де б держава залежала від суспільства. Певною мірою можна говорити лише про вибори. Концептуалізація правової держави в Україні залежить від якості правлячої еліти і еліти, яка формує організовані інтереси громадян. Якщо правляча політична еліта свідомо проводить курс на підтримку суспільної самодіяльності громадян, захищаючи її від "себе" правовими нормами, а еліта останньої поважливо ставляться до державних структур, тоді створюються необхідні суб'єктивні передумови для встановлення союзницького типу відносин між цими соціальними контрагентами. Без цього побудова правової держави в Україні неможлива.

В третьому розділі "Проблеми оптимізації переходу до правової держави" автор наголошує, що цивілізована стратегія відносин складається у взаємодії держави з суспільством, коли держава виступає як структура, яка має за головну мету не владу /тобто

не владу конкретної групи, стану або класу/, а управління, врегулювання й впорядкування соціальних взаємовідносин людей. Як система працюючих органів влади держава є самостійним суб"ектом економічної, правової, інформаційної та інших сфер громадського життя, намагаючись відрегулювати кожен з них окремо і всі разом в сукупності, щоб допогтися збалансованості і цілісності суспільства. В даному аспекті, вважає автор, держава постає вже не як центр володарювання, але як орган макроуправління соціуму, функціонально підпорядкований останньому, не як інститут; орієнтований на ті чи інші групові /станові, класові, корпоративні/ пріоритети /в тому числі, можливо, і на пріоритети більшості суспільства/, а як структура, що керується загальносоціальними завданнями, критеріями суспільної користі і економічної ефективності. В даному аспекті проблеми ми стикаємося з відносинами не володарюючих і підвладних, а керуючих і керованих. Громадянське суспільство виявляється уособленим людьми, які вступають в асоціацію один з одним не для діалогу з владою, а для самостійної реалізації власних інтересів /в професійній сфері, області освіти, охорони здоров"я і т.і./. В такий спосіб взаємодія держави і громадянського суспільства базується на усвідомленні принципово обмеженої керованості соціумом з одного центру і необхідністю здійснення саморегуляції і самоорганізації соціальних процесів. На думку Ф.Хайєка, чим складніший порядок, до якого ми прагнемо, тим в більшій мірі слід покладатися на стихійні сили. Тому держава як орган макроуправління здатна виконати роль інтегратора соціуму лише в поєднанні і взаємодії з процесами самоорганізації і самоуправління тих чи інших соціальних груп. В такому аспекті взаємодії громадянське

суспільство набуває статусу конституційованого партнера держави, який володіє специфічними правами і прерогативами для реалізації людських потреб.

Держава як орган макроуправління встановлює для взаємодії з громадянським суспільством універсальний критерій взаємовідносин – законність. Законослухняність по суті виступає провідним критерієм, прийнятним для бюрократії організації вільної активності громадян.

Статус "керуємого" на відміну від "підвладного" потребує врахування матеріального становища, кваліфікаційного рівня, ступеня освіченості та інших характеристик індивіда, які сприяють або перешкоджають його залученню до реалізації рішень, які приймаються державою. Тобто, для громадянина правової держави завжди важлива констатація його соціальної приналежності, а соціальна стратифікація, в свою чергу, виступає найважливішою передумовою громадянського суспільства. На Заході активність добровільних асоціацій громадян безпосередньо спирається на домінуючий в суспільстві середній клас. В Україні ж сьогодні діяльність структур визначається суперництвом двох типів соціальності. Перший з цих соціальних типів визначається відносинами низькоприбуткових груп суспільства /працівників фізичної праці, мешканців малих міст і сіл, частини управлінського апарату, пенсіонерів тощо/, пов'язаних з дотаційними і неконкурентними областями державного сектору, колишньою інфраструктурою господарювання і розподілом праці. В протилежність їй починає формуватися і інша соціальна структура, оформлення якої здійснюється за допомоги механізмів приватної економічної діяльності, капіталізації господарчих відносин, урбанізації, перебудови комунікаційних систем, тощо. Групи підприємців, менеджерів і фахівців повільно,

але створюють нові для України соціальні відносини. В той же час ці нові соціальні відносини піддаються вельми суттєвій ерозії. Чи не провідну роль тут відіграють кримінальні сили. Покажемо те, що на сьогодні соціальні групи, які належать до обох структур, змушені значною мірою досягати своїх цілей, вдаючися до допомоги уряду. Перші - внаслідок слабого втягнення в конкурентне середовище. Друга соціальна група - через проблеми первісного становлення капіталістичного типу виробництва і неможливості без допомоги держави подолати численні перешкоди, які залишилися після авторитарного режиму.

Таким чином, на думку автора, особливих підстав для формування середнього класу, а отже, можливості зниження конкуренції між двома типами соціальних структур в українському суспільстві не існує. Не існує поки що, на жаль, і вагомих причин, здатних примусити державу діяти за принципом самообмеження, заохочення самоорганізації громадян, одночасно перетворюючи уряд на компактний і економічний орган макроуправління. Сьогодні ми спостерігаємо лише початкове формування суспільних структур, які здатні регулювати соціальні процеси без допомоги держави.

У Висновках дисертації зроблені підсумки проведеного дослідження, висловлені рекомендації щодо розбудови правової держави в Україні.

Основні положення дисертації викладені автором у таких публікаціях:

1. Деякі концептуальні підходи до проблеми становлення правової держави. - К., - 1995. - 1 обл.-вид.арк.

2. Держава у суспільствах перехідного типу. - К. - 1996. - 0.6 обл.-вид.арк.

3. Функціонування правової держави: ідеальний тип і реальність. - К. - 1997. - 1,2 обл.-вид. арк.

Veronov I.O. The formation of the lawful state in Ukraine. /the politological analysis/.

The Thesis for a Candidate Degree of Political Sciences in Speciality 23.00.02 - Political Institute and Processes. Kiev University, 1997.

The thesis has examined such significant issues as follows: the political process and development of state structure in Ukraine in implementation of the idea democratic representation in power structures; comparative studying of the Ukrainian state systems configuration and tendencies of its development.

Воронов И.О. Становление правового государства в Украине /политологический аспект/. - диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 - политические институты и процессы. Киевский университет им.Тараса Шевченко, 1997.

В диссертации исследуются генезис, развитие и функционирование правового государства, особенности его становления в Украине, посредством компаративистского анализа изучаются государственные структуры Украины и тенденции их развития.

Ключові слова:

політичний процес, правова держава, суспільство перехідного типу, політична трансформація суспільства, громадянське суспільство, суб'єкт і об'єкт політики, політична культура.

Піди. до друку 13.05.97. Формат 60x84¹/₁₆. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 1,0. Умовн. фарбо-відб. 1,0.
Облік.-вид. арк. 1,0. Тираж 100.

Фірма "ВІПОЛ".
252151, Київ, вул. Волинська, 60.

436285

AB 37.829

AB 37.829